

СПЕЦІАЛЬНІ РЕЖИМИ ТА МЕХАНІЗМИ ОПОДАТКУВАННЯ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті проаналізовано вплив спеціальних режимів та механізмів оподаткування ПДВ на ефективність господарювання у сільському господарстві України. Ключові слова: державна підтримка, сільське господарство, методи і форми підтримки, аграрна політика, регулювання, спеціальні режими оподаткування, механізми сплати ПДВ.

В статье проанализировано влияние специальных режимов и механизмов налогообложения НДС на эффективность хозяйствования в сельском хозяйстве Украины. Ключевые слова: государственная поддержка, сельское хозяйство, методы и формы поддержки, аграрная политика, регуляция, специальные режимы налогообложения, механизмы уплаты НДС.

In the article analyzed Impact of special tax regimes and taxation mechanisms VAT on the effectiveness of management in agriculture in Ukraine. Keywords: state support, agriculture, methods and forms of support, agrarian policy, adjusting, dedicated modes of taxation, mechanisms of payment of VAT.

Постановка проблеми. Враховуючи сучасний стан та проблеми розвитку національного сільськогосподарського комплексу, важливими для його подальшого успішного розвитку є формування ефективної системи державної фінансової підтримки. Світовий досвід переконливо свідчить про необхідність та доцільність державної фінансової підтримки аграрного сектора економіки. Незважаючи на те, що обсяги підтримки в Україні сільського господарства постійно зростають, ця обставина не спричинила суттєвого зростання ефективності господарювання сільськогосподарських товаро-виробників, конкурентоспроможності продукції та не відкрила її доступу на світові ринки.

Аналіз останніх досліджень. Проблема обґрунтування рівня її ефективності підтримки аграрного сектору економіки посідає чільне місце у наукових дослідженнях. Серед науковців, які займались вивченням цих питань, – О. Баранівський, М.Дем'яненко, С.Дем'яненко, А.Діброва, М. Єрмошенко, І.Пльчук, Т.Калашнікова, І.Кириленко, І.Кобута, В.Крилов, М.Кропивко, П.Лайко, М.Латинін, В. Лебедєва, Ю. Любимцев, А.Макаренко, О.Мезенцева, К.Мельник, Г. Мишкіна, К.Наконечна, Т.Осташко, Н.Прокопенко, Є.Шершньов. В опублікованих роботах обґрунтовано доцільність державного регулювання аграрного сектора, визначені форми і види державного регулювання, узагальнено його функції, розроблено механізми державної підтримки. Разом з тим постійно актуальними залишаються питання аналізу ефективності державної підтримки у розрізі її напрямів та видів.

Мета дослідження полягає в узагальненні переваг та недоліків від впровадження спеціальних режимів та механізмів оподаткування сільського господарства як елементів системи державної підтримки для зміцнення його фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Державна підтримка сільського господарства України як складова системи його державного регулювання, представлена видатками державного бюджету у вигляді дотацій на підтримку виробництва

продукції, підтримку фермерських господарств, забезпеченням діяльності Аграрного фонду, пільговим режимом оподаткування аграрних товаровиробників [1, с.124-125]. Одним з найважливіших елементів державного регулювання аграрного сектору економіки є система оподаткування, яка впливає на обсяги, спеціалізацію та розміщення аграрного виробництва, вибір організаційно-правової форми підприємництва, структуру формування капіталу, рівень ефективності використання наявних ресурсів, активність та можливості регіонального розвитку, включаючи соціальну його складову. Від того, яка система оподаткування застосовується в сільському господарстві, залежать успішність функціонування та результати діяльності інших галузей і секторів економіки та макроекономічна ситуація в цілому. З часу розбудови податкової системи незалежної України система оподаткування сільськогосподарських підприємств була особливою сферою взаємовідносин з державою, яка слабо корелювала із національною системою оподаткування. Внаслідок запровадження з 1999 року фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) [2] та звільнення від сплати податку на додану вартість (ПДВ) [2], а також введення нульової ставки цього податку на певні види продукції вдалось дещо покращити фінансовий стан аграрних підприємств та збільшити податкові надходження до державного бюджету. Введення вищезазначених змін дозволило змістити акцент з фіскальної сторони у бік фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Головою причиною цього і стало намагання замінити низький рівень бюджетної підтримки значними податковими пільгами. Проте зменшення податкового тиску в аграрній сфері не спричинило підвищення ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств, хоча за показником частки пільг у сумі ВВП Україна належить до країн з високим рівнем державної підтримки і випереджає, за даними Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), такі країни, як США (0,9%), країни Євросоюзу(1,2%), Канаду (0,8%), Австралію (0,3%) [3].

Зростання обсягів державної фінансової підтримки відбулося як за рахунок збільшення прямої бюджетної підтримки, так і за рахунок запровадження спеціальних режимів і механізмів оподаткування. Пряма бюджетна підтримка сільського господарства зросла з 2216,0 млн. грн. у 2006 році до 5887,0 млн. грн. у 2009 році, або більш ніж у 12,7 разів (табл.1).

Протягом 2006-2009 років підтримка завдяки спеціальним режимам та механізмам

оподаткування зросла в 1,2 рази і в середньому становила 4462,5 млн. грн. на рік. Зокрема, внаслідок запровадження спеціальних режимів оподаткування вдалося суттєво збільшити обсяги фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва, що практично неможливо було забезпечити безпосередньо в бюджеті. Істотно зросла пряма бюджетна підтримка розвитку галузі, за рахунок чого частка спеціальних режимів і механізмів оподаткування у структурі загального обсягу державної фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва за аналізований період зменшилась майже на третину від її рівня 2006 року.

Таблиця 1

Державна фінансова підтримка сільського господарства в Україні в 2006-2009 рр. (млн. грн.)[4]

Показники	2006	2007	2008	2009	Відхилення 2009 р. від 2006 р., ±
Підтримка через спеціальні режими та механізми оподаткування - всього,	3774,3	4372,4	5180,1	4524,3	750,0
в тому числі: через механізм прямого оподаткування;	1355,1	1410,2	1400,0	400,1	-955,0
через спецрежими (справляння ПДВ)	2419,2	2962,2	3780,1	4124,2	1705,0
Пряма бюджетна підтримка розвитку галузі	2216,0	2575,2	3909,1	5887,0	3671,0
Загальний розмір державної фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва, - всього,	5990,3	6947,6	9089,2	10411,3	-4421,2
в т.ч. за рахунок спецрежимів та механізмів оподаткування, %	63,0	62,9	57,0	43,5	-19,5
Загальний розмір державної фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва (у % до ВВП)	2,2	2,0	1,8	1,9	-0,3
Підтримка через спецрежими справляння ПДВ (у% до ВВП)	0,9	0,9	0,9	0,8	-0,1

Подальше дослідження ефективності дотацій за рахунок ПДВ усім категоріям господарств за продане переробним підприємствам молоко та м'ясо (в живій вазі) виявило наступне (табл.2; 3). Дотації за продане молоко у 2006 році склали 504,0 тис. грн., що й забезпечило рівень рентабельності виробництва молока 9,9% замість 8,0% збитковості у випадку відсутності даного виду підтримки. Дотації на 1 тунну молока усім категоріям господарств в 2009 році становили 173,9 грн., або 18,6% у вартості проданого молока і, як показали розрахунки, були ще більш необхідними, аніж у 2006 році. Загальна сума дотацій за продане молоко в 2009 році склали 975,2 тис. грн., відсутність яких спричинила б рівень збитковості

виробництва молока 11%, перспективу скорочення поголів'я великої рогатої худоби, погіршення раціону харчування населення та загрозу продовольчій та фінансовій безпеці галузі.

Таблиця 2

Показники ефективності дотацій за рахунок коштів ПДВ усім категоріям господарств за продане переробним підприємствам молоко^а[4]

Показники	2006	2007	2008	2009	Відхилен -ня 2009 р. від 2006 р.,
Продано молока та молокопродуктів тис. тонн	4413,0	5237,5	5689,0	5607,4	1194,4
Вартість проданого молока та молокопродуктів, млн. грн.	2966,0	4101,4	5799,6	5233,6	2267,6
Дотації на 1 тону молока, грн.	114,2	142,2	182,4	173,9	59,7
Питома вага дотацій у вартості проданого молока і молокопродуктів	17,0	18,2	17,9	18,6	1,6
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва молока у с/г підприємствах, %	9,9	-0,4	12,2	8,3	-1,6

Саме діючий механізм нарахування ПДВ на даний час є найбільш важливим для сільсько-господарських товаровиробників, оскільки його ефект можна вважати подвійним: з одного боку, відсутній відтік частини одержаних від реалізації коштів, які спрямовуються на поточні виробничі потреби, з другого, - частина коштів повертається як дотації та отримується як бюджетне відшкодування [3, с.62-78]. Суми ПДВ, що залишаються у розпорядженні сільськогосподарських підприємств в режимі акумуляції і спрямовуються на підтримку сільськогосподарської продукції, зросли з 97,5 млн. грн. у 2002 році до 1,7 млрд. грн. у 2009 і були меншими від прямої державної фінансової підтримки програм розвитку аграрного виробництва [5].

Як свідчать дані 2006-2009 рр., питома вага дотацій у вартості проданого м'яса за останні роки становить близько 17%. Проте, незважаючи на зазначене, виробництво м'яса в Україні за досліджуваний період є збитковим, хоча за період дослідження сформувалась стабільна тенденція до зниження рівня збитковості.

Таблиця 3

Показники ефективності дотацій за рахунок коштів ПДВ усім категоріям господарств за продане переробним підприємствам м'ясо (в живій вазі)* [4]

Показники	2006	2007	2008	2009	Відхилення 2009 р. від 2006 р., ±
Продано худоби та птиці, тис. тонн.	575,1	432,0	489,1	621,5	46,4
Вартість проданої худоби та птиці, млн. грн.	200,2	2424,9	3581,4	3978,6	3778,4
Дотації на 1 тону м'яса, грн.	598,3	954,3	1218,6	1043,5	445,2
Питома вага дотацій у вартості проданого м'яса, %	17,2	17,0	16,6	16,3	-0,9
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва м'яса ВРХ у с. г. підприємствах, %	-44,3	-33,8	-25	-13,6	30,7

До позитивних наслідків запровадження спеціальних режимів сплати ПДВ у сільському господарстві України можна віднести:

– покращення фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників;

– механізм використання таких коштів передбачає обов'язково важливий характер їх спрямування, тобто одержані кошти за статусом прирівнюються до бюджетних;

– в умовах, що склалися, запроваджений механізм має значний стимулюючий, регулюючий та вплив на виробників молока та м'яса в Україні [6, с. 258].

Поряд з окремими позитивними моментами встановлений механізм підтримки має й суттєві недоліки, зокрема:

– цей механізм не стимулює пошуку резервів для підвищення ефективності виробництва. Започаткований у період глибокої кризи, коли держава вимушена була підтримувати усіх виробників, в тому числі й тих, що працювали неефективно, він відігравав позитивну роль в умовах відносної стабілізації фінансово-економічного стану підприємств галузі; нині ж приводить до гальмування структурних реформ, технічного та технологічного оновлення ферм та спричиняє директивне використання факторів виробництва;

– бюджет за такого порядку зазнає додаткового навантаження, при цьому для споживача ціна молочної і м'ясної продукції не окуповується, оскільки на етапі

переробки застосовується стандартна ставка ПДВ, що нівелює вплив застосування нульової ставки;

– розмір дотацій суттєво залежить від господарської діяльності переробного підприємства і може диференціюватись як за окремими переробними підприємствами, так і за окремими категоріями постачальників (підприємствами та особистими селянськими господарствами);

– виплата дотацій особистим селянським господарствам має більш соціальне, а не економічне значення, адже кошти фактично спрямовуються в нікуди, без чітко визначеної мети та регламентації.

Висновки. Сільське господарство представляє собою важливу складову національної економіки України, тому його розвиток повинен здійснюватись на стійкій фінансовій основі, що передбачає стабільність надходження як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових ресурсів. Враховуючи неможливість функціонування аграрного товаровиробництва без фінансової участі держави, вважаємо доцільним перегляд напрямів державної фінансової підтримки, зокрема: переважаючої позиції у наданні підтримки імпортній продукції, якість якої в силу відсутності чіткої системи контролю важко визначити; недопущення випадків нецільового використання коштів; подолання практики фінансування цільових програм переважно у кінці року.

Щодо позитивів державної підтримки за рахунок спеціальних режимів та механізмів оподаткування, варто, перш за все відзначити те, що підтримка такого роду є і суми підтримки в динаміці зростають. Разом з тим, непрямі субсидії завдяки спеціальним режимам справляння ПДВ, незважаючи на відзначені вище позитивні моменти, вносять викривлення у формування витратного механізму аграріїв, оскільки саме вони підтримують неефективні структури аграрних підприємств та стимулюють більший обсяг виробництва, що не завжди відповідає ринковим сигналам і відносним перевагам сільськогосподарських товаровиробників цієї продукції. У той же час залишаються без уваги більш сумісні з ринком заходи подолання недостатнього виробництва продукції тваринництва.

Отже, враховуючи орієнтири стратегічного напрямку розвитку аграрної політики України в контексті участі держави в світоінтеграційних процесах, подальша фінансова державна підтримка потребує адаптивної трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Євlampієв К.В. Державна підтримка сільського господарства [Текст] // Вісник ХНАУ. Економіка АПК і природокористування. – 2007. - №8. – С.124-129.
2. Кодекс України, Закон від 02.12.2010 № 2755-VI. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>
3. Лайко П.А. Державна фінансово-кредитна підтримка сільського господарства в ринковій економіці. [Текст] – К.: ІАЕ НААН, 1998. – 80 с.
4. Статистика фінансов АПК. Навч посіб / Т. Т. Цымбаленко, С. В. Цымбаленко, А. Н. Герасимов [Текст] - К.: Альфа Принт, 2009. – С. 44-45.
5. "Питання використання коштів державного бюджету за деякими бюджетними програмами у сфері агропромислового комплексу" Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2008 року №243 - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=243-2006-п>

6. Мостовий Г.І. Агробізнес: державне регулювання. Монографія. [Текст] – Х.: Основа, 2002. –300 с.